

IVAN JURKOVIĆ

SENJ I SV. ANTUN OPAT NA SLIKAMA *FRANKAPANSKOG* *OLTARA* U OBERVELLACHU

Ivan Jurković
Filozofski fakultet
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
HR 52100 Pula
ivanj@unipu.hr

UDK: 75.071(436)"16"
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2022-04-05

U dijelu je Duždeve palače (*Palazzo Ducale*), koji je nazivan Torresella, knez Krsto Frankapan za trajanja Rata Cambraiske lige proveo kao mletački uznik gotovo pet godina (1514. – 1519.). Nakon njegova premještaja u zatvor u Milano, uspjelo mu je sredinom listopada 1519. pobjeći iz zatočeništva – pet tjedana nakon (ne)očekivane smrti supruge mu Apolonije Lang. Njezino je tijelo prema kazivanju Marina Sanuda otpremljeno iz Milana u jedan od Krstinih kaštela u Istri. Koncem studenog je Krsto molio dozvolu od Mlečana da postavi zavjetni oltar u crkvi B. D. Marije od Chiogge, što je vlast zabranila, ali je dopustila da pošalje koga po njegove stvari u Veneciju. Već se u siječnju 1520. nalazio u Apolonijinom dvorcu Falkenstein (Obervellach), gdje je instalirao triptih, danas poznat pod imenom *Der Frangipani-Altar*.

Temom ovog rada dva su detalja na slikama tog oltara koja povjesničari umjetnosti nisu pravilno prepoznali i protumačili – jedan izravno vezan uz likovni prikaz grada Senja.*

Ključne riječi: Apolonija Lang od Wellenburga, Krsto Frankapan Modruški i Ozaljski, *Der Frangipani-Altar* (1520.), Jan van Scorel, marginalni oslici grada Senja i sv. Antuna Opatu Pustinjaka

O naručiteljima, slikaru i vremenu nastanka Frankapanskog oltara

U austrijskoj je znanstvenoj literaturi odavna registriran oltar koji se nalazi u crkvi sv. Martina u koruškome mjestu Obervellach (slov. Zgornja Bela; hrv. Gornji Beljak) podno dvorca Falkenstein. Naime, riječ je o triptihu koji su naručili salzburški nadbiskup, kardinal i savjetnik svetorimskih careva Matej (Matthäus) Lang (†1540.) i sestra mu Apolonija (†1519.) sa suprugom Krstom

* Tekst je nastao radom na projektu *ReCogniSeMe – Rituali, ceremonije i simboli hrvatskog srednjovjekovlja u europskom kontekstu (800. – 1600.)* Hrvatske zaklade za znanost (šifra: IP-2020-02-3702; voditelj dr. sc. Robert Kurelić).

Frankapanom (†1527.) pa se i danas oltar kolokvijalno zove Frankapanskim oltarom (*Der Frangipani-Altar*).¹ O kompoziciji čitava oltara i njegovu ikonografskom značenju detaljnije će biti riječi u drugom tekstu, a sada se osvrćemo na po jedan detalj slika s prikazom sv. Apolonije i sv. Kristofora. Kako je riječ o triptihu koji je naslikao preteča nizozemske renesanse, Jan van Scorel rodnom iz Schoorla kraj Alkmaara (†1562.),² povjesničari umjetnosti su i u Nizozemskoj pokazali zanimanje za to djelo pa su zbog navedenih naručitelja i oni djelo nazvali: "Triptih kneza Frankapana" (*De triptiek van de Graaf van Frangipani*), a grbove na poleđini središnje slike (*corpus*) i novijim pridodanim nazivom: "Grbovi obitelji Frankapan i Lang od Wellenburga" (*Wapenschilden van de families Frangipani en Lang von Wellenberg*).³ Slike su tog oltara nastale za van Scorelova boravka u Veneciji u koju je doputovao na Krstin i Apolonijin poziv.⁴ Svi su dijelovi triptiha tek 1520. god. prikupljeni i sastavljeni u cjelinu, što potvrđuju datacije istaknute ponad oba grba.⁵

¹ Već 1882. na triptih je upozorio Rudolf Eitelberger von Edelberg, osnivač studija povijesti umjetnosti Sveučilišta u Beču (R. EITELBERGER v. EDELBERG, 1882), ali prvi koji je znanstveno opisao i atribuirao oltar u Obervellachu je austrijski povjesničar i arhivist August von Jaksch. On je to učinio nastojeći objasniti i opisati okolnosti nastanka triptiha pošavši od hipoteze da je dovršen u dvorcu Falkenstein (A. v. JAKSCH, 1890). Pet godina kasnije je i Henry Thode u znamenitom djelu o Frankapanovom prstenu prihvatio atribuciju (H. THODE, 1895, 129–138), a konačnu i nedvosmislenu analizu tog triptiha, koju je historiografija prihvatila ponudili su: W. SCHMIDT, 1899, 41–43; F. G. HANN, 1914. Uostalom, atribucija se vrlo lako i danas iščitava na središnjoj slici (na dnu desno u obliku otvorene kamene knjige) jer je potpisana ovako: *Joannes Scorelius hollandus / pictorie artis amator / pingebat anno...* Datacija nije čitljiva golim okom, ali su infracrvenim snimanjem otkrivene arapske brojke "1519" pa je ovo djelo i datirano tom godinom: M. FARIES, 1975, 103 i 205, bilj. 30; S. CVETNIĆ, 2019, 26, bilj. 32.

² E. SCHRIJVER, 1978. Zahvaljujem poštovanoj akad. Nelli Lonzi i mag. Marti Jurković na kopijama u Hrvatskoj nedostupne literature o životu i djelu Jana van Scorela.

³ Usp. J. A. L. de MEYERE, 1981, 7–10; B. W. MEIJER, 1992, 4–5; M. FARIES, 1997; I. JURKOVIĆ, 2017, 68–70.

⁴ Nakon početnih nijekanja da je u Veneciji van Scorel djelovao i pod mletačkim oblikom svojega imena, Zuan Fiamengo (G. J. HOOGWERFF, 1930.), historiografija je analizama djela potpisana tim imenom ipak pripisala upravo van Scorelu: M. FARIES, 2012; S. DOHE *et al.*, 2017, 410–412.

⁵ Iznad Krstinog grba je lako razumljiva datacija na latinskom (*Anno Domini 1520*), a iznad grba Langovih teže prepoznatljiva na njemačkom jeziku (*XV^c und in XX Jar*): usp. G. J. HOOGWERFF, 1923, 19; G. J. HOOGWERFF, 1955, 26.

⁶ Obiteljski grb Langovih od Wellenburga nalazi se desno od grba Frankapana, baš kako je slučaj i s redoslijedom grbova u *Njemačko-rimskom brevijaru*. Frankapanski je grb podijeljen u pet polja tako da je donje lijevo četvrtinsko polje podijeljeno popola. U gornjem heraldički desnom polju (A) je srebrna šestokraka zvijezda na plavom polju, a u gornjem heraldički lijevom polju (B) su zlatni lavovi koji sučelice lome kruh na crvenom polju – oba poznata nam frankapanska grba.

Sl. 1. Grbovi Krste Frankapana i Apolonije Lang⁶
(foto: Danko Šourek)⁷

U donjem dijelu štita je u desnom polju (C) dominantan crni štakasti križ (lat. *crux patibulata*, tal. *croce potenziata*) na srebrnom polju, a lijevo je polje (D) horizontalno podijeljeno. U gornjoj su polovici tri zlatna ljiljana u zelenom polju, a u donjoj grb obitelji Lang od Wellenburga. I upravo je polje D osobitost koja se pojavljuje u tom grbu, jer je tim poljem kreiran obiteljski grb Krste i (makar i posthumno) Apolonije (I. JURKOVIĆ, 2017, 63 i 67–70). Povjesničari umjetnosti se slažu da grbove nije naslikao Jan van Scorel, već anonimni autor.

⁷ Zahvaljujem na dobrohotnosti izv. prof. dr. sc. Danka Šoureka jer mi je ustupio ove fotografije. Pod vodstvom red. prof. dr. sc. Sanje Cvetnić i u suradnji s doc. dr. sc. Tanjom Trška, on je dozvolom župnika u Obervellachu snimio 28. kolovoza 2017. sve dijelove *Frankapanskog oltara*. To su snimanje i terenski obilazak proveli u sklopu institucijskoga istraživačkog projekta *Predložak, original, kopija: hrvatska umjetnička baština od XV. do XIX. stoljeća u doba digitalne revolucije III*. Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Svi su sljedeći slikovni prilozi u tekstu, ako to nije drugačije naznačeno, također tom prilikom snimljene fotografije pa im opetovano zahvaljujem na susretljivosti.

O kontekstu nastanka Frankapanskog oltara

Prvih godina Rata Cambraiske lige (1508. – 1523.), koji se uglavnom vodio između Habsburgovaca i Mlečana, kapetan se Postojne i Krasa, knez (*comes perpetuus*, grof) Krsto Frankapan, istakao kao ponajbolji vojskovođa cara Maksimilijana Habsburškog.⁸ Stoga ga je 1510. godine Maksimilijan za stečene zasluge nagradio posjedom Novigrad (slov. Podgrad, njem. Newhaws, tal. Castel Nuovo) i selima u gornjoj Istri.⁹ Tri godine kasnije se Krsto vjenčao s udovicom tirolskog grofa Julijana Lodrona (†1510.), Apolonijom Lang od Wellenburga, koja je s Lodronom imala kćer – Anu Mariju.¹⁰ Apolonija se, važno je istaknuti, udala iz ljubavi, što je potvrdila gravurom u Krsti darovanu vjenčanom prstenu – *Mit Wyllen dyn eygen* (S drage volje tvoja).¹¹ No, godine 1514. on je slučajno dopao zarobljeničtva iz kojeg ga Mlečani kao najsposobnijega Maksimilijanova vojskovođu nisu puštali na slobodu premda je za njega, što izravno, što neizravno preko europskih dvorova, nuđena golema otkupnina. U Torreselli je bio smješten od 9. lipnja. Apolonijina se ljubav u svoj svojoj punini pokazala upravo tijekom Krstina uzništva u Veneciji i Milanu.¹²

Apolonija je usprkos nama nepoznatoj, ali ustrajnoj i višegodišnjoj bolesti, nastojala u svakom trenutku biti u Krstinoj blizini. Tako je tijekom proljeća 1514. boravila u Gradiški (Gradisca d'Isonzo) kako bi bila što bliže bojišnici na kojoj je Krsto vodio operacije. Štoviše, u tom se gradu od 23. travnja liječila i kao bolesnicu ju je zatekla vijest o Krstinu zarobljavanju i njegovu sprovođenju naoružanom galijom u Veneciju. Unatoč svemu ona je, kad je izgubila nadu da će joj suprug biti uskoro oslobođen, doputovala sa sjajnom pratnjom nenajavljeno

⁸ Prvi opsežniji opis djelovanja Krste Frankapana tijekom tog rata pružio je: M. MESIĆ, 1870, 27–28, 30–32 i 34–51, a kraće su prikaze dali: G. WENZEL, 1850; H. THODE, 1895. U Krstinu je obranu nakon klevetničkih napisa u talijanskom tisku stao i Luigi Frangipane pruživši temeljem izvornih vijesti sliku njegova vojnog djelovanja za trajanja tog rata: L. FRANGIPANE, 1904. O Krstinu je djelovanju u tom ratu u novije vrijeme pisao i: M. KRUEK, 2016, 108–115.

⁹ Dokument je objavljen 1850. godine i iz njega se vidi da je Krsto u travnju 1510. dobio tvrđavu Novigrad s pripadajućim posjedom: *Sloss vnd Phleg Newnhaws* (G. WENZEL, 1850, 8–9, bilj. 3). Pet godina kasnije je Karajan taj Novigrad prepoznao kao *Castel nuovo* i točno ga ubicirao – sjeverno od Rašpora u Istri: T. G. KARAJAN, 1855, 74, bilj. 2.

¹⁰ M. SANUDO, 1881, col. 152, 327 i 336; H. NOFLATSCHER, 1999, 264.

¹¹ H. THODE, 1895. Rijetko koji povjesničar pišući o Apoloniji, baš kao i o Krsti, izostavlja priču o njihovom prstenu i ugraviranom obećanju/geslu na njima, a koje je opširno i utemeljeno opisao Thode.

¹² Epizoda je zajedničkog života zarobljenoga carskog vojskovođe i njegove supruge u mletačkom zatvoru postala svjetski poznatom zahvaljujući Thodeovoj knjizi pa je vrlo brzo nakon njena engleskog izdanja bio tiskan i američki vodič po Veneciji u kojem je, iako romansirano, pružen prilično točan prikaz tih zbivanja: F. M. CRAWFORD, 1905, 66–76.

u Veneciju¹³ te je uspjela nekoliko puta (od 20. siječnja 1516.¹⁴ do 6. siječnja 1519.) "nadmudriti", ne samo Krstina čuvara (Zuan Antonija Dandola), već i (navodno na njegov užas) dužda Leonarda Loredana tako da je sa suprugom u Torreselli boravila u više navrata i po nekoliko mjeseci.¹⁵ Krstinom je dakle uzdanicom bila upravo Apolonija i ona je bila ta koja mu je nastojala beznadne i monotone uzničke dane osvježavati raznovrsnim aktivnostima. Primjerice s franjevcem je Jakobom Wygom uz Krstinu potporu priredila za tisak rimski brevijar preveden na njemački jezik. Upravo su zbog toga, ne samo Apoloniji i Wygu u Dandolovu palaču na Rivi degli Schiavoni, gdje je ona s pratnjom bila smještena u razdobljima kada nije dijelila uzništvo s Krstom, već i do njega, ili njih oboje, u Torreselli dolazila braća de Gregoriis, Giovanni i Gregorio, ponajbolji mletački tiskari, a možda i slavni drvorezac Giovanni Andrea Vavassore kako bi zajedničkim snagama svijetu podarili prekrasan *Brevijar*.¹⁶ No, nisu oni bili jedinama koji su obilazili Krstu. Zavjetovali su se Gospi da će podići oltar ako on bude oslobođen. U tu je nakanu pozvan Jan van Scorel da izradi slike za triptih

¹³ Nakon bezuspješnih pokušaja da od mletačke vlade dobije jamstveno pismo kako bi doputovala u Veneciju i posjetila supruga joj u zatvoru, Apolonija je s pratnjom usred zime 1516. osvanula u Gradu na lagunama. Kako se Vijeće desetorice ustručavalo izdati nalog o njezinu uhićenju, zadužilo je Zuan Antonija Dandola, kao generalnog nadglednika mletačkih zatvora, da ju čuva, a on joj je stavio na raspolaganje svoju palaču na kanalu Rasse (*cale dile Rasse*) koji izlazi na Rivu degli Schiavoni (danas Hotel Danieli). Pred dužda je došla 20. siječnja u svojoj i Dandolovoj pratnji s mletačkim patricijima, Ivanom Kosačom, Andrijom Foscolom i Bernardom da Leze. Zatražila je dozvolu da Krstu posjećuje dva puta tjedno jer je bolesna, a liječenje koje joj je propisano je takve prirode da mu se odbijala podvrgnuti bez nazočnosti supruga. Dužd i njegovi savjetnici nikada se nisu suočili s takvim zahtjevom pa su nemoćni pred takvom argumentacijom – popustili. Istog je dana s njihovom dozvolom ušla u Krstine zatvorske odaje...; I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 3–5.

¹⁴ Vrijeme dolaska Apolonije u Krstine zatvorske odaje (20. siječanj 1516.) su oboje točno naznačili u grafitu/natpisu na desnoj bočnici prozora sobe u Torreselli. Stariju literaturu u kojoj se navodi s više ili manje uspjeha cjelovit prijepis natpisa spomenuo je Šime Ljubić u vijesti u kojoj je i sam donio, po svemu sudeći, točan prijepis natpisa: Š. LJUBIĆ, 1880; M. ŠERCER, 2011, 56–57.

¹⁵ Nakon što je od dužda i Vijeća desetorice 20. siječnja 1516. dobila dozvolu da posjeti Krstu, Apolonija je iskoristila priliku da u zatvoru prenoći, a potom je unatoč odluci da mora izaći iz zatvora izjavila da nema te sile na zemlji koja bi ju mogla izvući iz Torreselle. Prkosila je duždu, Vijeću desetorice i svim njihovim odlukama. Na koncu se mletačka vlada suočena s takvom tvrdoglavošću bespomoćno povukla i ostavila ju je na miru. Te i sljedećih je godina odlazila u Terme Abano na liječenje, ali čak je i tada odbijala izaći iz Torreselle sve dok joj ne bi bilo službeno jamčeno da će joj se omogućiti povratak k suprugu: I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 17, 35 i 36; M. MESIĆ, 1870, 54–59. Detaljnije u: I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 12–14.

¹⁶ Opis aktivnosti sviju navedenih aktera oko priprema *Brevijara* za tisak s uputama na relevantnu literaturu vidi u: S. CVETNIĆ, 2019. O *Brevijaru* iscrpno povodom njegove 500. obljetnice tiskanja: S. CVETNIĆ *et al.*, 2019.

Sl. 2. Sv. Kristofor i sv. Apolonija *Frankapanskog oltara*
(foto: Danko Šourek)

koji je na koncu i postavljen u crkvi njezina imanja Falkenstein u Koruškoj. Nizozemac je morao dolaziti s Apolonijom u posjete Krsti, jer ih je za potrebe triptiha portretirao kao sv. Kristofora i sv. Apoloniju.¹⁷

¹⁷ Istim su rasporedom prikazivani kao sv. Kristofor i sv. Apolonija i u manjim slikovnim medaljonima *Brevijara*: S. CVETNIĆ *et al.*, 2019, 97, 107, 126 i 130; I JURKOVIĆ, 2020, 141. Pored ovih medaljona o svim slikovnim priložima *Brevijara* u: S. CVETNIĆ *et al.*, 2019. Triptih je i u novijoj austrijskoj historiografiji povijesti umjetnosti zanimljiv znanstvenicima: L. BALDASS, 1955; S. KRENN, 1979; G. BERGMEIER, 2001. I slovenski je povjesničar umjetnosti u svojoj studiji donio kratku biografiju Jana van Scorela, opis oltarne pale u Obervellachu, ali i vrlo detaljan popis korištene literature o njoj: J. HÖFLER, 1998, 76–82. Zahvaljujem viš. znan. sur. dr. sc. Mihi Kosiju sa Zgodovinskog inštituta Milka Kosa ZRC SAZU u Ljubljani na dostavi Höflerova teksta.

Sve je to "nadgledao" Zuan Antonio Dandolo, "kojega je ova prejasna sinjorija postavila za našega gospodara", kako ga sâm Krsto u pismu bratu Ivanu naziva, pa je tako brinuo i o mogućim Krstinim posjetiteljima. Zahvaljujući takvim odnosima s Dandolom, među spomenutim je Krstinim posjetiteljima bio i mletački patricij koji je, premda je bio nagle čudi, ali čovjek hedonističke naravi, uživao Dandolovo povjerenje, Ivan Kosača. Naime, Kosača je bio ujedno i Krstinim rođakom po majkama, pa ga je Dandolo i zbog toga često uzimao kao pratioca prilikom obilaska Krste u Torreselli, što ovome očigledno nije bilo mrsko.¹⁸

Iako bolesna, Apolonija je navedene aktivnosti koordinirala, vodila i unatoč svim tegobama dočekala je 31. listopada 1518. iz de Gregoriisove tiskare toliko željeni *Brevijar*, a uskoro (početkom 1519.?) i van Scorelovih slika!¹⁹ Vrlo je brzo nakon toga zahvaljujući diplomatskim lobiranjima Langovih i Frankapana Krsto konačno premješten iz mletačkog u zatvor u Milanu iz kojeg je, navodno podmitivši stražare, konačno noću 13. listopada 1519. uspio pobjeći.²⁰ Apolonija tu slobodu nije dočekala. Unatoč redovitim odlascima u nedaleke abanske kupke (Terme Abano; tal. Terme di Abano) u Venetu na liječenja i oporavke, umrla je 4. rujna 1519. u Milanu kamo je pošla za svojim voljenim suprugom.²¹ Poznato je također da je Krsto nakon bijega koncem studenog 1519. molio preko Dandola dozvolu od Mlečana da ispuni zavjet B.D.M. od Chiogge, što je vlast zabranila, ali je dopustila da pošalje koga po njegove stvari u Veneciju te da je još u prosincu boravio u Novigradu/Podgradu.²² U siječnju 1520. se nalazio u Falkensteinu, gdje je instalirao poznati nam triptih.²³ Potom je s pratnjom od dvanaest konjanika produžio za Augsburg. Ondje se susreo s šurjakom Matejem

¹⁸ Detaljnije u: I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 18.

¹⁹ *Das deutsch-römisch Brevier...*, Venedig: Gregorius de Gregoriis, 1518. Datum izdanja je naveden u incipitu: "[...] im Jar nach Christi unsers Herren geburt dausent. v. hundert und xviii. Iar am letsten Tag dessz Monats Octobris". O godini dovršetka slika: M. FARIES, 1975, 103 i 205, bilj. 30; J. HÖFLER, 1998, 77; S. CVETNIĆ, 2019, 26, bilj. 32.

²⁰ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 51–52 i vijest o bijegu: 65.

²¹ Vjerujemo Marinu Sanudu koji piše "U Milanu, 4. ovog mjeseca (rujna 1519. – op.a.), umrla je gospa Apolonija, sestra velečasnog kardinala od Gurka i supruga kneza Krste Frankapana, koji je zatvoren u kaštelu u Milanu gdje ga je njegova supruga pratila; i tijelo joj je stavljeno u kovčeg i poslano u ovu zemlju, i prošlo je kroz Furlaniju da se pokopa u jedan od kaštela rečenog kneza zvanog [...] milja udaljen od Kopra": M. SANUDO, 1890, col. 630.

²² "... a Castelnuovo suo castello vicino a Fiume": I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 66.

²³ S obzirom na Krstin itinerar tijekom 1520. godine najvjerojatnije je vrijeme prikupljanja dijelova triptiha iz Venecije u Podgrad bilo razdoblje tijekom studenoga i prosinca 1519., a njegova sastavljanja i instalacije u Falkensteinu, siječanj 1520.: G. J. HOOGEWERFF, 1923, 19; E. LASZOWSKI, 1930; G. J. HOOGEWERFF, 1955, 26; I. JURKOVIĆ, 2017, 68–69.

Langom, koji ga je preporučio caru Karlu V. te ga je ovaj i imenovao rašporskim i kraškim kapetanom.²⁴

Senj na slici sv. Apolonije Frankapanskog oltara

Gustav Bergmeier je pomno opisao lučki grad koji je van Scorel za desno krilo triptiha naslikao na lijevom dijelu slike sv. Apolonije u visini njezine glave. Grad je perspektivno izvrsno komponiran u pozadini prikaza sv. Apolonije. Uočio je da se u zaljevu grada "nalaze najmanje tri karavele, od kojih su neke skrivene krošnjama drveća", a veličinu "brodova naglašavaju male brodice" kraj njih. Na kraju je opis završio konstatacijom kako se iza luke prostire "planinski obalni krajolik koji se gubi u daljini".²⁵ Potrudio se potom i pojasniti ikonografsku povezanost te slike s lijevim krilom triptiha gdje je slika sv. Kristofora. Smatra kako su naručitelji s van Scorelom vodili "računa da se ostvari što bolja usporednost", jer su eto tom "jednakošću svjetovne osobe (knez Krsto Frankapan i njegova supruga Apolonija) trebale biti što tješnje povezane" i hagiografskom povezanošću sudbine sv. Kristofora i sv. Apolonije, koji su kao mučenici stradali u vrijeme rimskog cara Decija (249. – 251.). Bergmeier stoga zaključuje da je upravo zato posebna pozornost naručitelja i slikara "posvećena prikladnim detaljima". Naime, sv. Apolonija je prikazana "ispred lučkog grada Aleksandrije (Egipat)" te je poput (neidentificiranog – op.a.) pustinjaka na slici sv. Kristofora "prikazana kako čita" što upozorava i na njezino obrazovanje.²⁶

Za razliku od ostalih znanstvenika, koji su poput Hoogewerffa samo usput spominjali prikaz lučkog grada na Apolonijinoj slici lakonski konstatirajući da je "... krajolik, na kojem se vidi zaljev i grad sa svojom lukom, vrlo dobro uočljiv"²⁷, Bergmeier se barem potrudio taj prikaz ikonografski objasniti povezujući ga s hagiografskim mjestom života i smrti sv. Apolonije – egipatskom Aleksandrijom.²⁸ No, posve je jasno da krajobraz, kao i prikaz grada uopće ne

²⁴ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 73; M. MESIĆ, 1870, 74; L. FRANGIPANE, 1904, 52; I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 29.

²⁵ G. BERGMEIER, 2001, 198–199. Donio je i opisani detalj slike na str. 200, Abb. 5.

²⁶ G. BERGMEIER, 2001, 199–200. Gore spomenut detalj (Abb. 5) je potpisan legendom: "Detail aus der Apolloniatafel (hl. Apollonia mit Buch, links dahincer Hafen von Alexandria)", dakle opetovanom tvrdnjom da je riječ o luci antičkog grada Aleksandrije. Glede učenosti sv. Apolonije i Apolonije Lang, potonja je zaista slovila kao najučenija mlada dama na dvoru cara Maksimilijana s izvrsnim poznavanjem latinskog jezika (usp. I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 7 s navedenom literaturom) pa je i u tom kontekstu postojala "poveznica" Krstine supruge sa sv. Apolonijom.

²⁷ G. J. HOOGEWERFF, 1923, 20.

²⁸ O životu sv. Apolonije, čašćenju kulta i ikonografskim atributima: A. BADURINA, 1979, 127–129.

odgovara izgledu Aleksandrije. Na slici je riječ o gradu opasanom zidinama i kulama podno planine obrasle šumama, morskoj luci u kojoj su usidrene goleme lađe – karavele, kako ih Bergmeier naziva – a ne o Aleksandriji koja leži na pješčanomu nizinskom prudu najzapadnijeg rukava delte Nila. Nameće se dakle zaključak da je Jan van Scorel kao vrstan pejzažist u okviru ikonohagiografskog prikaza sv. Apolonije oslikao krajobraz u kojem se nalazi stvarno mjesto koje je tek simbolički predstavljalo Aleksandriju.²⁹ Riječ bi dakle mogla biti o gradu i njegovu okolišu, koji je slikar na jednom od svojih putovanja na zahtjev naručitelja skicirao i potom ga oslikao na toj slici *Frankapanskog oltara*. Postavilo se pitanje: Koji bi to grad na posjedima Frankapana i Langovih mogao ikonografski predstavljati Aleksandriju? Kako Langovi nisu imali gradove na moru, a Frankapani Modruški jesu, ostala je dvojba – je li posrijedi bio Bakarac ili Novi (Vinodolski). No, oba su vrlo brzo eliminirana, jer kao i pretpostavka da je Apolonija portretirana u Krstinom Novigadu/Podgradu s pogledom na Kvarner, nije bila izvediva. Na koncu je kao jedini kandidat ostao – Senj! Grad koji je kralj Matija Korvin 1469. god. oduzeo Frankapanima i koji Jagelovići s obzirom na njegovu gospodarsku, političku i naročito vojnu važnost nisu htjeli vratiti "naravnim gospodarima" Frankapanima, ali i grad od kojega unatoč svemu Frankapani nisu odustajali i željeli ga pod svaku cijenu vratiti u svoju vlast.³⁰

Umjetnik je dakle na jednom od svojih proputovanja skicirao Senj s mjesta ponad Papine kule (danas na uzbrdici Ulice Nikole Suzana u blizini Konzuma), odakle je pucao pogled na lučki dio grada, pa na brežuljak znan kao lokalitet sv. Petar i dalje na južne obronke Velebita koji se spuštaju do mora.³¹ Na potezu od Sv. Petra prema udaljenijim predjelima je još uvijek vidljiv šumovit velebitski

²⁹ Scorelovu je izvrsnost u prikazima pejzaža, veduta gradova te dijelova urbanih sredina i njihovih starih ruševina već uočio i objasnio: F. WINKLER, 1930. Recentna studija s uputama na literaturu i izvore: A. J. DiFURIA, 2019, osobito poglavlje "The Ruin Landscape in Jan van Scorel's Workshop", 59–76.

³⁰ Što se vidi i iz Krstina govora papi Hadrijanu VI. 1523. u Rimu: V. GLIGO, 1983, 349–357. O Krstinom i odnosu oca mu Bernardina prema Senju vidi također: M. KRUEK, 2016; B. GRGIN, 2018.

³¹ Ponavljamo da je van Scorel "proučavao perspektivu na putovanju kroz Njemačku koje je prethodilo talijanskom razdoblju", odnosno njegovu hodočašću u Svetu Zemlju i povratku u Italiju, gdje je stavljao naglasak na prikazima stvarnih krajolika pa bi možda, kako je to već ustvrdio Friedrich Winkler "bilo dopušteno takve studije povezati s poznatim arhitektonskim prikazima na oltarnoj pali u Obervellachu, a možemo ustvrditi da su oni posebno osebujno obilježje njegova stila": F. WINKLER, 1930, 35. Naglašavamo dakle da je to osebujno obilježje njegova stila nastalo oslikavanjem pejzaža "in situ", što potvrđuje i ovaj prikaz grada na Apolonijinoj slici. Vidi također: M. FARIAS – M. WOLFF, 1996; A. J. DiFURIA, 2019, 59–76.

krajolik,³² ali i šiljati toranj/zvonik, pretpostavljamo crkve i samostana sv. Franje izvan zidina grada Senja, koji je po svemu sudeći služio kao memorijalno/ukopno središte knezova Krčkih/Frankapana (A).³³ Posve desno izvan gradskih zidina je na slici objekt (B) koji se lako prepoznaje kao crkva i ona bi morala biti onom koja se nekoć nalazila na gotovo istom mjestu na kojem se danas nalazi Sv. Marija na Artu. Naime, van Scorel je na tom objektu naznačio ulaz i iznad nadvratnika dva luka te uzdignutiji središnji dio, što bi upućivalo na trobrodnu crkvu, a što potvrđuju nedavna zaštitna arheološka istraživanja oko te crkve. Pokazalo se da je današnja Sv. Marija na Artu izgrađena djelomice na mjestu starije crkve gdje je otkrivena kolonada od barem šest stupova koja pak upućuje na postojanje jedne od bočnih lađa stare crkve.³⁴ Prvu veću građevinu lijevo od te crkve, a u sklopu gradskih zidina, prepoznavamo kao stariju fortifikaciju (C) koja se nalazila na mjestu Šabac kule (kule sv. Sabe). Ta je kula nastala proširenjem površine grada prema obronku brda (danas Nehaj) za vlasti knezova Krčkih/Frankapana tako da je grad zaštićen primjerenim ozidom, ne samo u vojnom smislu već i od bujica koje su nastajale tijekom proljeća i jeseni pa je voda iz korita rječice Potok plavila južne dijelove grada. Kula Šabac je izravno kontrolirala prilaz gradu s južne morske strane i bila je važnim dijelom obrambenog sustava grada do 17. stoljeća.³⁵ Od te kule prema luci grada prvi prepoznatljiv objekt je mala, tamnijom bojom istaknuta, građevina, koja se bez većih problema na starijim vedutama i rekonstruiranim tlorisima Senja prepoznaje u predziđu blizu kule Šabac kao crkvica sv. Antuna Opata (D).³⁶ Slijedi potom kula koja je "na uglu jarka prema brijegu koji naveliko nadvisuje cijelo područje, zvanj *Suantschitsch*".³⁷ S tom kulom, u literaturi nazivanoj Zvančić ili Zvončić, započinju od obale južni gradski bedemi prema Kaštelu na istok s jedne, odnosno uz lučku obalu koja se uvlači prema gradu i konačno završava prije Papine kule na sjeveru s druge strane. Zbog toga je taj dio luke

³² O senjskim šumama s navedenom literaturom: A. M. GRÜNFELDER, 2000, 360–361.

³³ M. VILIČIĆ, 1971, 104; M. VILIČIĆ, 1991, 281; D. DEMONJA, 1998, 24–25, P. MARKOVIĆ, 2006, 9 i 23 (bilj. 1–2); D. PATAFTA, 2019, 139–142.

³⁴ Usp. V. GLAVAŠ – D. MARTINOV, 2009, 86 (sl. 4) i 88. O toj crkvi v. također: M. VILIČIĆ, 1971, 112; M. VILIČIĆ, 1991, 277 (navedena kao: Sv. Marija Art izvan zidina).

³⁵ F. RAČKI, 1877, 175; R. LOPAŠIĆ, 1899, 400, dok. VIII; M. VILIČIĆ, 1971, 78; M. HUDEC, 1995, 105 i 107 (T. II.); A. GLAVIČIĆ, 2000, 346–347.

³⁶ Krajem 18. st. je sekularizirana i služila je kao skladište lučkih potrepština, a tijekom Drugog svjetskog rata je do temelja uništena bombardiranjem; M. VILIČIĆ, 1971, 111; M. VILIČIĆ, 1991, 294–295 i 296 (sl. 27).

³⁷ R. LOPAŠIĆ, 1899, 400, dok. VIII. Usp. također: M. VILIČIĆ, 1971, 78; M. VILIČIĆ, 1981, 337.

s Morskim vratima (F) slikaru ostao zaklonjen. Ipak, oslikao je objekt (G) s nizom stupova povezanih lukovima (nadsvođen pješački prolaz?) koji bi se mogao nalaziti na glavnom lučkom gat (srednjovjekovna skladišta?). Zaljevski dio luke dakle zaklanjaju dvije tvrđave. Prva, još uvijek blizu obale, Turina kula (H), i druga kružnog tlocrta uvučena u kopno, Papina kula (I).³⁸ Jan van Scorel je Papinu kulu odista vjerno oslikao.³⁹ Naime, proučavanjem te kule je utvrđeno da su tijekom kasnijih stoljeća bitne promjene nastale na njezinu kruništu. No, krovište je prema Valvazorovoj veduti (1689.) još uvijek bilo uvučeno u odnosu na krunište, upravo onako kako ga je van Scorel i oslikao. Štoviše, i krunište je vjerno prikazano – širokih kamenih grudobrana s uskim vizirima.⁴⁰ Iza Papine kule dominiraju unutar zidina grada toranj (J) i krovište senjske katedrale (K) koje dijelom zaklanja gola grana stabla. Opetovano je riječ o stvarnom stanju u kojem su se nalazile te dvije građevine krajem drugog desetljeća 16. stoljeća. Toranj ima klasično kasnosrednjovjekovno krunište na vrhu i s pozicije slikara nalazi se ispred katedrale.⁴¹ Na kraju upozoravamo i na kulu južnog gradskog ozida koju prepoznamo kao Tulac kulu (L).⁴² Ona se i nalazila na tom mjestu,⁴³ a zidine od Zvančić kule (E) do nje je van Scorel naglasio lučnom kolonadom koja jasno poručuje da je riječ o stražarskoj stazi na unutarnjem dijelu gradskih zidina.

Ovom smo prilikom istaknuli i jedan od četiri većih brodova usidrenih u luci. Odabran je onaj kojem se jasno vidi bočna silueta i očigledno je riječ o trgovačkom jedrenjaku tipa dubrovačke karake (M). Slažemo se s Bergmeierom da veličinu "brodova naglašavaju male brodice" kraj njih,⁴⁴

³⁸ R. LOPAŠIĆ, 1899, 400, dok. VIII. Usp. također: M. VILIČIĆ, 1971, 77 i 78–79; M. VILIČIĆ, 1990, 206; M. HUDEC, 1995, 96–99 i 105–110. Papina kula se danas zove i Leonova (po papi Lavu X., 1513. – 1521.) nakon što je Franjo Rački prenio izvor (dijalog) u kojem se to izrijekom tvrdilo: "Da tramontana è il Castel di Papa, qual fù fatto edificare da Leone X. di casa de Medici fu forma rotonda, e tutti i bozzi di detto castello son palle, come è la loro arme, e similmte con l'arme pontifica et pitaffio di detto Pontefice": F. RAČKI, 1877, 175.

³⁹ Ako je kula doista dovršena u vrijeme Lava X., tada je to s obzirom na izgled odnosno dovršenost kule koju nam slikom nudi van Scorel moralo biti u prvim godinama pontifikata tog pape. Kako takva kula nije mogla biti izgrađena "preko noći", moguće je da je s izgradnjom već počeo papa Julije II. (1503. – 1513.) iz obitelji della Rovere s kojom je Krstina obitelj imala svojtanske/rodbinske veze: usp. B. FRANAPAN MODRUŠKI, 2010, 130–131.

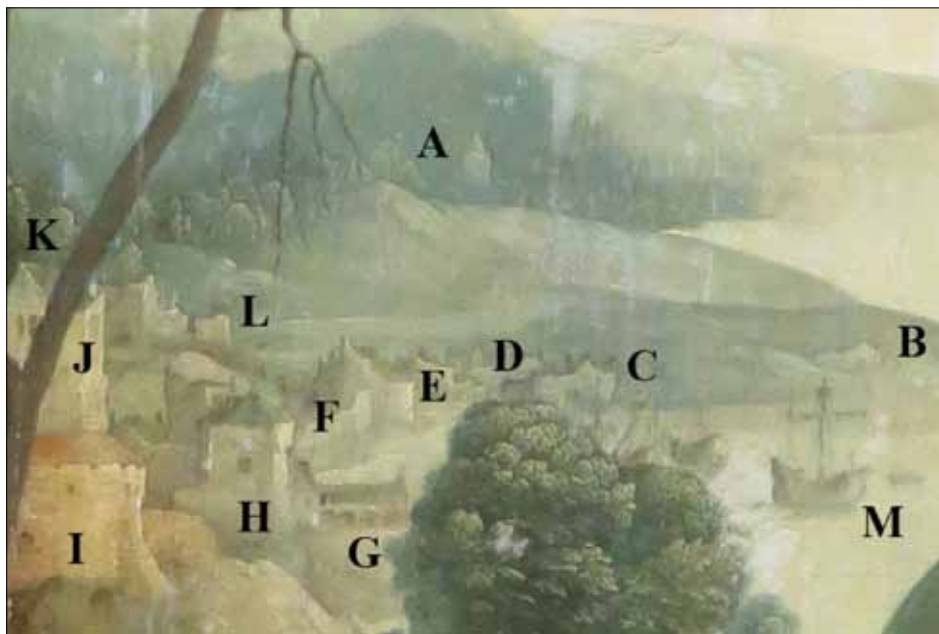
⁴⁰ Usp. M. HUDEC, 1995, 97, 99, 108 (T. III., 4) i 110 (T. V., 2).

⁴¹ Usp. M. VILIČIĆ, 1968, 81 (označeno rukom kao sl. 23), 82 (sl. 35–36) i 85 (sl. 39); M. VILIČIĆ, 1971, 97–99.

⁴² R. LOPAŠIĆ, 1899, 400, dok. VIII.; M. VILIČIĆ, 1971, 78.

⁴³ M. VILIČIĆ, 1981, 206 i 222.

⁴⁴ G. BERGMEIER, 2001, 198–199.

Sl. 3. Detalj s prikazom Senja na slici sv. Apolonije *Frankapanskog oltara*

Objekti preko kojih se prepoznaje Senj oko 1520. godine:

- A – samostan i crkva sv. Franje / sv. Petra izvan zidina grada Senja (?)
- B – starija crkva na mjestu današnje sv. Marije na Artu
- C – starija fortifikacija na mjestu kasnije Šabac kule (kule sv. Sabe)
- D – crkva sv. Antuna Opata
- E – Zvančić / Zvončić kula
- F – iz ove perspektive "iza" Turine kule Morska vrata na senjskim zidinama
- G – objekt na gatu senjske luke (?)
- H – Turina kula
- I – Papina (Leonova) kula
- J – toranj senjske katedrale (sv. Marije)
- K – krovšte senjske katedrale (sv. Marije)
- L – Tulac kula
- M – trgovački jedrenjak siluete dubrovačke karake

ali i činjenicu da je van Scorel izvrsno pogodio omjer veličine trgovačkih brodova u odnosu na veličinu grada.⁴⁵

Može se na koncu zaključiti kako je na slici sv. Apolonije *Frankapanskog oltara* u Obervellachu sačuvana najstarija i za razliku od mnogih kasnijih, počevši od one Georga Kellera iz 1617. god.,⁴⁶ vjerna veduta Senja. Ističemo da se ova, van Scorelova, od kasnijih razlikuje i po tome što je naslikana bojama i da donosi vizuru grada iz preduskočkog razdoblja, dakle vremena kada je u Senju bilo sjedište vojno-civilne ustrojbene teritorijalne jedinice u sklopu protuosmanskoga obrambenog sustava – kapetanije.⁴⁷ Svi se njezini elementi – planina (Velebit), šume (koje su tada još uvijek postojale), obala, smještaj građevina grada (crkava, samostana, zidina i tvrđava bez Nehaja) kao i tipovi brodova (karavele/karake) u luci – ne mogu nigdje na Mediteranu smjestiti doli u Senj! Važno je pripomenuti da je i kompozicijski veduta (ikono-hagiografske Aleksandrije) smještena na slici sv. Apolonije. Apolonija je dakle "nosila" Krstin teret – njegov i ostalih Frankapana nedosanjan povratak u vlast Senja – kao što je na slici sv. Kristofora, Krsto "nosio" Apolonijin teret – simbolički prikazan preko sv. Antuna Opata.

Sv. Antun Opat na slici sv. Kristofora Frankapanskog oltara

Jedini znanstvenik koji se osvrnuo na marginalni prikaz "pustinjaka" slike sv. Kristofora u Obervellachu je Gustav Bergmeier. On je taj detalj opisao ovako: "Po sredini s lijeve strane u daljini sjedi na stijeni bradati starac s crvenim ogrtačem i smeđom kapuljačom. U lijevoj ruci drži svitak, koji gleda. U desnoj ruci drži plameni štap, sličan baklji, i lančić od drvenih perli. Iza njega se vidi krov nastambe i drvena ograda. Desno od toga je usko deblo na koje je pričvršćeno zvono s užetom; vrč visi dalje niz deblo. Stabla su prikazana lijevo i desno od sredine. U pozadini je planinski krajolik".⁴⁸ Štoviše, donio je i slikovni prilog tog detalja, ali bez gornjeg dijela debla na kojem je pričvršćeno zvono. Taj je prilog u legendi naslovljen: "Pustinjak s bakljom i svitkom". I na drugom ga mjestu jednostavno

⁴⁵ Ovaj oslik Senja Jana van Scorela je posve usporediv s vjernom 3D animiranom rekonstrukcijom izgleda Senja početkom 16. st. (autora Tomislava Martinovića) koja je dostupna na mrežnom tekstu: K. RUKAVINA, 2022.

⁴⁶ A. M. GRÜNFELDER, 2000, 357. Šteta što su slike oba krila prvotnog triptiha (sv. Kristofora i sv. Apolonije) prilikom njihova ugrađivanja u današnji barokni oltarni retabl sjeverne lađe crkve sv. Martina (1692.) vjerojatno na bočnim stranama obrezane za po 15 cm (J. HÖFLER, 1998, 77–78), čime je trajno izgubljen istočni dio prikaza Senja!

⁴⁷ U vrijeme je nastanka ove slike senjskim kapetanom bio nećak bana Petra Berislavića, Jerolim Petelinčić; J. BRATULIĆ, 2017, 429–430, dok. 179.

⁴⁸ G. BERGMEIER, 2001, 197.

naziva "pustinjakom" (*der Eremit*) pa se može zaključiti da nije prepoznao atribute sv. Antuna Opata.⁴⁹ Taj se dakle svetac redovito na likovnim djelima tijekom srednjeg vijeka prikazuje upravo s tim atributima, što je u *Leksikonu ikonografije* i navedeno ovako: "Sv. Antun smatra se ocem monaštva. Stoga se obično prikazuje s kukuljicom i monaškim habitom (...) Podupire se o štaku, koja označava njegovu duboku starost, i nosi zvonce u ruci ili obješeno o štaku. Značenje se zvonca različito tumači, no preteže mišljenje da se time označava svečeva sposobnost istjerivanja zlih duhova (...) često u rukama drži ili nogama gazi snop plamenova, što podsjeća na njegovo viđenje paklene vatre koja je u njemu ubila svaku tjelesnu požudu".⁵⁰ Nedvojbeno je dakle na slici sv. Kristofora riječ o prikazu sv. Antuna Opata! No, postavlja se pitanje važnosti tog sveca u životima Krste i Apolonije, naručitelja ovog triptiha. Kako je svetac oslikan na Krstinoj slici, a slažemo se s Bergmeierom da je kompozicijska i simboličko-ikonografska povezanost čitava oltara ostvarena preko slika sv. Kristofora i Apolonije te da je vidljiva ne samo van Scorelovim odabirom crvene boje plašta malog Isusa na Kristoforovim ramenima i plašta sv. Apolonije,⁵¹ već i gradom Senjom (Aleksandrijom) na Apolonijinoj slici, tako možemo bez većih dvojba zaključiti da je preko prikaza sv. Antuna Opata Krsto "nosio" Apolonijino breme. O čemu je riječ?

Spomenuto je već da je Apolonija tijekom boravka u Veneciji i Torreselli redovito odlazila u abanske kupke na liječenje.⁵² Hodočastila je zapravo Gospi od Zdravlja (*Santuario della Beata Vergine della Salute*), crkvi na mjestu termalnih izvora, koja je bila poznata kao čudotvorno Gospino lječilište sviju bolesti, naročito u vrijeme kužnih epidemija, ali i žena s problemima u trudnoći. Ondje se i danas nalazi slika sv. Kristofora, Blažene Djevice Marije s Djetetom Isusom i sv. Antunom Opatom, koju je 1428. god. u termalnom izvoru gotovo neoštećenu pronašao Gospinom intervencijom neizlječivo izranjavan vojnik Pietro Falco nakon čega je posve ozdravio.⁵³

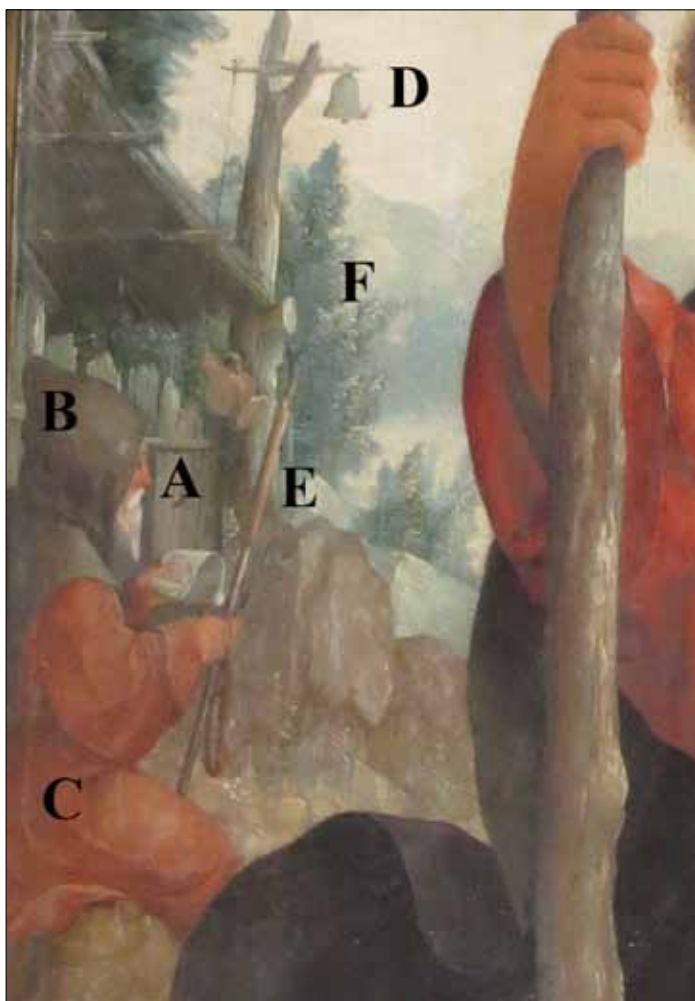
⁴⁹ "Abb. 4: Detail aus der Christophorustafel (Eremit mit Fackel und Schriftrolle)": G. BERGMEIER, 2001, 200. Štoviše, tog pustinjaka nije povezao niti s onim koji je sv. Kristofora pokušao "poučiti u kršćanstvu" i koji "ga napokon pošalje do rijeke, nabujale od kiše" gdje je "prenosio ljude preko rijeke": A. BADURINA, 1979, 354.

⁵⁰ A. BADURINA, 1979, 118–119. Važno je napomenuti da se sv. Antun često oslikava i s Knjigom ili sa svitkom u ruci, podjednako i u katoličkoj i u pravoslavnoj ikonografskoj tradiciji.

⁵¹ G. BERGMEIER, 2001, 200. Ta "poveznica" ne ukazuje samo na pobožnost sv. Apolonije i njezino štovanje Djeteta Isusa na lijevom ramenu sv. Kristofora, već pretpostavljamo i na stvarnu povezanost Apolonije s djetetom, kćerkom Anom Marijom, koju je rodila u braku s grofom Julijanom Lodronom, a koju je Krsto prigrlio kao svoju: I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 28.

⁵² I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 17, 35, 36 i 44. Vidi također gore bilj. 15 i 21 uz osnovni tekst.

⁵³ E. RAMAZZINA, 2019, 55–81.

Sl. 4. Detalj s prikazom sv. Antuna Opata na slici sv. Kristofora *Frankapanskog oltara*

Atributi preko kojih se prepoznaje sv. Antun:

- A – sijeda brada s brkovima označava mušku osobu starije dobi
- B – kukuljica i
- C – monaški habit označavaju monaha / redovnika pustinjaka
- D – zvonce s konopčićem za povlačenje
- E – plamteći štap
- F – brvnara i okoliš divlje prirode simboliziraju pustinjačko prebivalište

Sl. 5. Slika sv. Kristofora, B. D. Marije s Djetetom Isusom i sv. Antuna Opata u:
Santuario di Monteortone – Abano Terme
(dozvolom izdavača preuzeto iz: E. RAMAZZINA, 2019, 254)

Podsjetimo da je već Matija Mesić istaknuo Sanudovu "zlobnu" skepsu glede Apolonijine bolesti jer je ovaj u svojim *Dnevnici*ma ustvrdio da je Apolonijino zdravlje dobro (*e sta amalata forte ma sta bene*) te je stoga i smatrao neutemeljenom Krstinu želju, odnosno zahtjev da mu se dozvoli posjetiti Apoloniju u Dandolovoj palači (*in una caxa la qual paga fitto in calle dile Rasse*)⁵⁴ kamo se vratila nakon jednog od boravaka u abanskom lječilištu.⁵⁵ Uzimajući u obzir takvo Sanudovo gledanje na Apolonijinu bolest, te da je bio uvjerenja kako je ona "snažna i da je dobro", potom na činjenicu da su Terme Abano bile na glasu i

⁵⁴ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1865, 44.

⁵⁵ M. MESIĆ, 1870, 67.

kao čudotvorno lječilište žena s problemima u trudnoći, zatim da je sv. Apolonija na *Frankapanskom oltaru* zapravo oslikana kao žena u visokom stadiju trudnoće (što dosadašnji stručnjaci uopće ne spominju – op.a.), i na koncu da je vijest o Apolonijinoj smrti prenijeta bez uzroka preminuća, ne bi smjeli olako odbaciti pretpostavku da je u Milanu umrla upravo zbog komplikacija u trudnoći, ili pri porodu.⁵⁶ Uostalom, plamen sv. Antuna Opata jest simbol "paklene vatre koja je u njemu ubijala svaku tjelesnu požudu", pa tako i onu Apolonije Lang prema voljenom Krsti. No, njezinim je istovremenim obraćanjem sv. Antunu, molitvama Gospi od Zdravlja željeno zapravo blagoslovljeno majčinstvo i uz "pomoć" sv. Kristofora voljnog da prihvati dijete. Sve je žudeno Apolonija pronašla u Gospinu svetištu Monteortone pred čudotvorno pronađenom slikom na kojoj se nalaze sveci koji se eto nalaze i na *Frankapanskom oltaru*. Sv. Antun Opat je dakle na slici sv. Kristofora *Frankapanskog oltara*, kao i onaj u Svetištu Monteortone, bio u Apolonijinim očima svetac koji govori o željenom djetetu u braku s Krstom.⁵⁷ Pokazalo se nažalost da im je ta "tegoba/želja" koju je Krsto na *Frankapanskom oltaru* nosio za Apoloniju (dijete), baš kao i ona koju je Apolonija nosila za Krstu (Senj) – bila i ostala neispunjenom.

Zaključak

Prošlo je više od pola tisućljeća otkako se veduta Senja nudila gledateljima/vjernicima u dvorcu Falkenstein, odnosno župnoj crkvi u Obervellachu, a da to nismo znali. Naručili su je knez Krsto Frankapan i supruga mu Apolonija Lang od tada mladoga i perspektivnog nizozemskog slikara, Jana van Scorela, koji ju je uklopio u znameniti triptih s njihovim portretima u likovima sv. Kristofora i sv. Apolonije. Riječ je dakle o najstarijem likovnom prikazu Senja u boji na desnom krilu triptiha (slici sv. Apolonije), a obuhvaća zapadni, lučki dio grada počevši od Papine kule na sjeveru do samostana sv. Franje (lokaliteta sv. Petar) na jugu s time da je dio grada istočnije od katedrale s tornjem, pa tako i gradski bedemi s kulama do Kaštela izostavljen. No, i ovakvom je kompozicijom (s pogledom na Velebit, luku i brodove u njoj te na morsku obalu) van Scorel, očigledno zbog Krstinih

⁵⁶ I. JURKOVIĆ, 2022, bilj. 24.

⁵⁷ Stoga istraživačko traženje sv. Antuna Opata kao sveca koji bi bio naročito čašćen na frankapanskim, ili imanijama Langovih zbog čega bi i bio naslikan na oltaru crkve sv. Martina u Obervellachu može odvesti prema simplificiranim zaključcima. Eto, i u Senju je postojala crkvice sv. Antuna Opata (v. gore sl. 3, D), a slike su tog sveca, primjerice Majstora od Zadobarja također na svim poznatim nam njegovim freskama u mjestima koja su bila dijelovima frankapanskih posjeda (Zadobarje, Volavje, Svetice): R. RATKOVČIĆ, 2008; R. RATKOVČIĆ – V. MIKŠIĆ, 2017.

naputaka, ostavio Senjanima u trajnu baštinu najstariji dosad poznati pogled na njihov grad, koji stoljećima kasnije neće biti nadmašen svojom ljepotom.

Na lijevom krilu triptiha (slici sv. Kristofora) je poput Senja na lijevoj margini Jan van Scorel naslikao i sv. Antuna Opata, ovaj put zahvaljujući naputku Apolonije Lang. Riječ je o svecu kojega istraživači nisu identificirali premda su svi ikonografski atributi tog sveca na slici prisutni. Taj je iznimno popularan svetac, ne samo na frankapanskim i imanijima Langovih, već i diljem kršćanskog svijeta, ovom prilikom istaknut, jer nam prenosi životnu Krstinu i Apolonijinu dramu, koja se nije odigravala samo u Torreselli u kojoj je Krsto boravio kao mletački zatvorenik, već i u Svetištu Gospe od Zdravlja Monteortone (Terme Abano), kamo je Apolonija redovito hodočastila i odlazila na liječenje. U crkvi se tog svetišta nalazila čudotvorna slika s Gospom i Djetetom Isusom, ali i dvojicom svetaca – sv. Kristoforom i sv. Antunom Opatom. Kako su abanske kupke bile na glasu i kao čudotvorno lječilište žena s teškoćama u trudnoći, vjerujemo da se pojavom sv. Antuna Opata na lijevom krilu van Scorelova triptiha uz sv. Kristofora tražila njegova pomoć da Apolonija daruje voljenomu suprugu Krsti nasljednika.

Triptih je prvotno bio naručen kao zavjet Gospi od Chiogge u slučaju Krstinog oslobođenja. On je na kraju iz zatvora uspio pobjeći i zavjet je ispunio u Obervellachu. No, vidimo da su na triptihu istaknute i druge želje/molitve bračnog para koje na koncu nisu ostvarene.

Literatura

- Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Sveučilišna naklada Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1979.
- Ludwig BALDASS, Die Tafelbilder Jan van Scorels in Obervellach, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, Jg. IX, Heft 1, Beč, 1955, 101–111.
- Gustav BERGMEIER, Die Familie Lang von Wellenburg im Triptychon "Die Heilige Sippe" des Jan van Scorel in Obervellach/Kärnten, *Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten*, 191, Klagenfurt, 2001, 195–218.
- Josip BRATULIĆ (prired.), *Hrvatske glagoljične i ćirilične isprave iz zbirke Stjepana Ivšića 1100. – 1527.*, kazala Zoran LADIĆ, Acta Croatica – Hrvatski spomenici, knj. 1, HAZU, Zagreb, 2017.
- Francis Marion CRAWFORD, *Salve Venetia. Gleanings from Venetian History*, vol. II, The Macmillan Company, New York, 1905.
- Sanja CVETNIĆ, Vitez, dama, fratar, tiskar i drvorezac: protagonisti izdavačkog pothvata Frankapanskoga brevijara, u: Sanja CVETNIĆ – Danko ŠOUREK – Tanja TRŠKA, *Frankapanski brevijar. Otisak sudbine. Ilustracije molitvene knjige u zlatno doba mletačkoga tiskarstva*, FF press, Zagreb, 2019, 19–36.

- Sanja CVETNIĆ – Danko ŠOUREK – Tanja TRŠKA, *Frankapanski brevijar. Otisak sudbine. Ilustracije molitvene knjige u zlatno doba mletačkoga tiskarstva*, FF press, Zagreb, 2019.
- Damir DEMONJA, Prilog interpretaciji crkve Sv. Franje u Senju, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22, Zagreb, 1998, 23–33.
- Arthur J. DiFURIA, *Maarten van Heemskerck's Rome. Antiquity, Memory, and the Cult of Ruins*, Brill's studies on art, art history, and intellectual history, Vol. 31, Brill, Leiden – Boston, 2019.
- Sebastian DOHE – Malve Anna FALK – Rainer STAMM (ur.), *Die Gemäldegalerie Oldenburg: eine europäische Altmeistersammlung*, Michael Imhof Verlag, Petersberg, 2017.
- Rudolf EITELBERGER v. EDELBERG, Wien. Das Altarbild von Johannes Scorel in Ober-Vellach in Kärnthen, *Repertorium für Kunstwissenschaft*, Bd. V, Verlag von W. Spemann, Berlin – Stuttgart, 1882, 87–89.
- Molly FARIES, Underdrawings in the Workshop production of Jan van Scorel – A study with infrared reflectography, *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, 26, Leiden, 1975, 89–228.
- Molly FARIES, Jan Van Scorel's Clerical Patronage, u: Nicole DACOS (ur.), *Fiamminghi a Roma 1508-1608*, Bolletino d'Arte, suppl. al no. 100, Rim, 1997, 107–116.
- Molly FARIES, Made in Venice: Jan van Scorel's earliest portraits, u: Charles DUMAS (ur.), *Face book: studies on Dutch and Flemish portraiture of the 16th-18th centuries: Liber Amicorum presented to Rudolf E.O. Ekkart on the occasion of his 65th birthday*, Primavera Pers –Netherlands Institute for Art History (RKD), Leiden – The Hague, 2012, 29–36.
- Molly FARIES – Martha WOLFF, Landscape in the early paintings of Jan van Scorel, *Burlington Magazine*, 138/1124, London, 1996, 724–733.
- Luigi FRANGIPANE, Vita militare e politica di Cristoforo Frangipane conte di Veglia, Segna e Madruzzo, antagonista di Girolamo Savorgnan nelle guerre in Friuli del 1511 fra Veneziani e imperiali, *Pagine Friulane. Periodico mensile di storia e letteratura della regione friulana*, 16/4, Udine, 30 gennaio 1904, 49–53.
- Bernardin FRANKAPAN MODRUŠKI, *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku (1522.)*, prir. Ivan JURKOVIĆ – Violeta MORETTI, Modruški zbornik Posebna izdanja, knj. 1, Katedra Čakavskog sabora Modruše, Modruš, 2010. – u pripremi 2. dop. izd. povodom 500. obljetnice.
- Vedrana GLAVAŠ – Damir MARTINOV, Obnova crkve sv. Marije na Artu – rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja, *Senjski zbornik*, 36, Senj, 2009, 83–90.
- Ante GLAVIČIĆ, Stručna izvješća uz obnovu starih zidina i kula grada Senja (I. dio), *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 339–350.
- Vedran GLIGO (prir.), *Govori protiv Turaka – Orationes contra Turcas*, ser. Humanisti, knj. 7, Splitski književni krug – Logos, Split, 1983.
- Borislav GRGIN, Knez Bernardin Frankapan, najznamenitiji Hrvat svoga vremena, u: Ines SRDOČ-KONESTRA – Saša POTOČNJAK (ur.), *Putovima Frankopana: Frankopanska baština u Primorsko-goranskoj županiji*, Primorsko-goranska županija, Rijeka, 2018, 49–62.

- Anna Maria GRÜNFELDER, Karte kao izvori za proučavanje senjskih uskoka, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest FF-a*, 32-33, Zagreb, 2000, 355–363.
- Franz G. HANN, Leben und Wirken des holländischen Malers Jan Scorel und dessen Obervellacher Altarbild, *Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten*, Jg. 104, Heft 5-6, Klagenfurt, 1914, 133–147.
- Janez HÖFLER, *Die Tafelmalerei der Dürerzeit in Kärnten (1500-1530)*, Geschichtsverein für Kärnten, Klagenfurt, 1998.
- Godefricus J. HOOGEWERFF, *Jan van Scorel – Peintre de la Renaissance Hollandaise*, Martinus Nijhoff, La Haye, 1923.
- Godefricus J. HOOGEWERFF, Jan van Scorel of "Zuan Fiamengo"?, *Oud Holland*, 47, Den Haag, 1930, 169–188.
- Godefricus J. HOOGEWERFF (prir.), *Jan van Scorel*, katalog izložbe: 3. kolovoza – 30. listopada, Centraal museum Utrecht, Utrecht, 1955.
- Mladen HUDEC, Rekonstrukcija Papinske kule u Senju, *Senjski zbornik*, 22, Senj, 1995, 95–110.
- August von JAKSCH, Die Scorel'sche Altartafel zu Obervellach und ihre Stifter, *Neue Carinthia, Zeitschrift für Geschichte, Volks- und Alterthumskunde Kärntens*, Jg. 1, Heft II, Klagenfurt, 1890, 81–94.
- Ivan JURKOVIĆ, O grbovima u molitvenicima koje su dali tiskati 1518. u Veneciji Krsto Frankapan sa suprugom Apolonijom Lang i 1560. u Padovi Katarina Frankapan, supruga Nikole Zrinskog Sigetskog, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 35, Zagreb, 2017, 61–84.
- Ivan JURKOVIĆ, Sveti Grgur Veliki u *Njemačko-rimskom brevijaru* (1518.), na freskama u Sveticama (1541.) i u *Raju duše* (1560.) koje su naručili Frankapani Modruški i Ozaljski, *Slovo*, 70, Zagreb, 2020, 137–154.
- Ivan JURKOVIĆ, U spomen na groficu Apoloniju Lang, suprugu Krste Frankapana, povodom 500. obljetnice smrti, u: Danko ŠOUREK – Tanja TRŠKA (ur.), *Frankapansko naslijeđe: pet stoljeća Njemačko-rimskoga brevijara*, FF-press, Zagreb, 2022. (u pripremi za tisak)
- Theodor Georg KARAJAN (prir.), Simunds von Herbenstein Selbstbiographie 1486-1593, u: *Fontes Rerum Austriacarum*, Vol. 1: Österreichische Geschichts-Quellen, ser. Scriptorum, Band I, Kaiserl. Königl. Hof- und Staatsdruckerei, Beč, 1855, 67–396.
- Stefan KRENN, Zur Stiftung des Scorel-Altars in Obervellach, *Carinthia I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten*, Jg. 169, Klagenfurt, 1979, 143–159.
- Milan KRUHEK, *Modruški Bernardin i Krsto Frankopan: mačem i govorom za Hrvatsku*, ser. Posebna izdanja, knj. 3, Čakavski sabor Modruše, Modruš, 2016.
- Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (prir.), Rapporti della Republica Veneta con Slavi meridionali. Brani tratti dei diarj manoscritti di Marino Sanudo, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, VIII, Zagreb, 1865, 1–256.
- Emilij LASZOWSKI, Frankopanske uspomene u Obervellachu, *Svijet: ilustrirani tjednik*, god. 5, knj. IX, br. 18, Zagreb, 1930, 466.

- Radoslav LOPAŠIĆ (prir.), *Spomenici hrvatske krajine*, sv. III, ser. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, knj. 20, JAZU, Zagreb, 1899.
- Šime LJUBIĆ, Nadpis Krsta Frankopana i njegove žene Apolonije, u Mletcih, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, 2, Zagreb, 1880, 61–62.
- Predrag MARKOVIĆ, Mramorni reljefi venecijanske radionice Bon u Senju i krčki knezovi Frankopani, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30, Zagreb, 2006, 9–28.
- Bert W. MEIJER, Over Jan van Scorel in Venetië en het vroege werk van Lambert Sustris, *Oud Holland*, 106/1, Den Haag, 1992, 1–19.
- Matija MESIĆ, Krsto Frankapan u tudjini, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 13, Zagreb, 1870, 17–79.
- Jos A. L. de MEYERE, *Jan van Scorel. 1495-1562. Schilder voor prinsen en prelaten*, Centraal Museum, Utrecht, 1981.
- Heinz NOFLATSCHER, *Räte und Herrscher. Politische Eliten an den Habsburgerhöfen der österreichischen Länder 1480-1530*, Philipp von Zabern Verlag, Mainz, 1999.
- Daniel PATAFTA, Franjevci u Senju – od konventualaca do opservanata, *Senjski zbornik*, 46, Senj, 2019, 137–158.
- Franjo RAČKI, Prilog za povijest hrvatskih uskoka, *Starine JAZU*, 9, Zagreb, 1877, 172–256.
- Enzo RAMAZZINA, *Le origini del Santuario di Monteortone attraverso le fonti e i documenti antichi*, Vincenzo Grasso Editore, Padova, 2019.
- Rosana RATKOVIĆ, Zidne slike domaćeg majstora u Zadobarju, Volavju i Sveticama, *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., 35, Split, 2008, 195–209.
- Rosana RATKOVIĆ – Vlado MIKŠIĆ, *Majstor od Zadobarja: srednjovjekovno slikarstvo u kapelici sv. Antuna Pustinjaka u Zadobarju, Karlovac*, Katalog izložbe (Karlovac: Stari grad Dubovac, 20. IV. – 15. IX. 2017.), Gradski muzej Karlovac – Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije, Karlovac, 2017.
- Karlo RUKAVINA, Grad Senj. Hrvatska krajina, u: Projekt *Bulwark of Europe – Digitizing the Habsburg–Ottoman Frontier*, koji je začet u sklopu kolegija "Uvod u istraživački rad" prof. dr. Nataše ŠTEFANEC na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu radom skupine studenata (Petar HEGEDIĆ, Marta JURKOVIĆ, Nikola OSTOJČIĆ, Karlo RUKAVINA, Filip ŠIMUNJAK, Klara KOSIĆ i Filip ŠČURIC), Zagreb, 2022. – URL: <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/grad-senj/> (2022-03-30).
- Marino SANUDO, *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII)*, tom. V, Visentini, Venecija, 1881.
- Marino SANUDO, *I diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII)*, tom. XXVII, Visentini, Venecija, 1890.
- Wilhelm SCHMIDT, Varia, u: Hubert JANITSCHKEK (prir.), *Repertorium für Kunstwissenschaft*, Bd. XII, Verlag von W. Spemann, Berlin – Stuttgart, 1889, 39–46.
- Elka SCHRIJVER, The Life of Jan Van Scorel, *History Today*, 28/2, London, 1978, 121–125.

- Marija ŠERCER, Žene Frankopanke, *Modruški zbornik*, 4 i 5, Modruš, 2011, 21–81.
- Henry THODE, *Der Ring des Frangipani: ein Erlebniss*, Verlag von Heinrich Keller, Frankfurt am Main, 1895. Ovo je djelo doživjelo engleska (*Frangipani's Ring. An Event in the Life of Henry Thode*, John Macqueen, London, 1900. i 1904.) i hrvatska izdanja (*Frankopanov prsten: doživljaj*, prev. Ivo Horvat, Hrvatsko izdavalačko bibliografsko društvo, Zagreb, 1944. i Biblioteka pretisaka, knj. 1, Matica hrvatska, Rijeka, 1992).
- Melita VILIČIĆ, Grafička rekonstrukcija katedrale sv. Marije u Senju, *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1968, 54–87.
- Melita VILIČIĆ, Arhitektonski spomenici Senja, *Rad JAZU*, 360, Zagreb, 1971, 65–129.
- Melita VILIČIĆ, Utvrde grada Senja u doba senjskih uskoka, *Senjski zbornik*, 8, Senj, 1981, 335–402.
- Melita VILIČIĆ, Gradska vrata i urbanističko formiranje drevnog Senja, *Senjski zbornik*, 17, Senj, 1990, 203–234.
- Melita VILIČIĆ, Skice grafičkih rekonstrukcija nekih drevnih senjskih sakralnih građevina, *Senjski zbornik*, 18, Senj, 1991, 277–300.
- Gusztáv WENZEL, *Frangepán Kristóf' velencei fogsága 1514–19: nagyobb részt még ismeretlen egykorú levelezések és egyéb kútfőkről*, Eisenfels és Emich' Könyvnyomdája, Pešta, 1850.
- Friedrich WINKLER, *Biblische Darschstellungen Scorels aus seiner italianischen Zeit, Oud Holland*, 47, Den Haag, 1930, 30–40.

SENJ AND SAINT ANTHONY THE ABBOT IN THE PICTURES
OF THE FRANKOPAN ALTAR IN OBERVELLACH

Summary

In the part of the Doge's Palace (*Palazzo Ducale*) that was called *Torresella*, Count Krsto Frankopan spent almost five years as a Venetian prisoner during the War of the League of Cambrai (1514-1519). After his transfer to a prison in Milan, he managed to escape from captivity in mid-October 1519 – five weeks after the (un)expected death of his wife Apollonia Lang. According to the words of Marin Sanudo, her body was shipped from Milan to one of Krsto's castles in Istria. At the end of November, Krsto asked for permission from the Venetians to set up a votive altar in the Church of the Blessed Virgin Mary of Chiogga, which the authorities forbade, however, they did allow him to send someone to Venice to collect his belongings. By January 1520, he was in Apollonia's Falkenstein castle (Obervellach), where he installed a triptych, today known as *Der Frangipani-Altar*.

The subject of this paper are two details on the paintings of that altar that art historians have not properly recognised and interpreted – one of which is directly related to the visual representation of the town of Senj.*

Keywords: Apollonia Lang of Wellenburg, Krsto Frankopan of Modruš and Ozalj, *Der Frangipani-Altar* (1520), Jan van Scorel, marginal images of the town of Senj and St Anthony Abbot the Hermit